

Функція соціальної категоризації відповідає за класифікацію соціальних об'єктів та є способом пізнання. В процесі соціальної категоризації людина виділяє відмінності, які існують між членами інгрупи, з одного боку, і членами аутгрупи – з іншого, щоб підкреслити свою групову приналежність і структурувати уявлення про світ.

Важливість різних функцій міжгрупової диференціації залежить від групової приналежності людини. Зокрема, члени високостатусних груп і груп зі стабільним статусом частіше використовують міжгрупову диференціацію для підвищення самооцінки, а члени низькостатусних груп і груп із нестабільним статусом – для отримання ресурсів (інструментальна функція).

ВИСНОВКИ

Отже, узагальнення досліджень міжгрупової взаємодії загалом та інгрупового фаворитизму зокрема, показали, що інгруповий фаворитизм належить до явищ міжгрупової взаємодії та диференціації, полягає у тенденції яким-небудь чином сприяти членам інгрупи на протигагу членам релевантних аутгруп та є важливим фактором функціонування соціальної системи.

Структура інгрупового фаворитизму складається з когнітивного, афективного та поведінкового компонентів. Когнітивна складова виражається у високій оцінці інгрупи, афективна – у позитивних почуттях стосовно неї, поведінкова – у відповідних діях щодо інгрупи, що дають їй членам більше прав порівняно з членами релевантних аутгруп.

До основних механізмів інгрупового фаворитизму належать: інгрупова ідентифікація, соціальна категоризація, стереотипізація, каузальна атрибуція, психологічний захист, інгрупова конформність та ін.

Інгруповий фаворитизм виконує низку важливих функцій, серед яких значне місце посідають інструментальна, підвищення самооцінки, збереження психічного здоров'я, соціальної категоризації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В.С. Агеев. – М. : МГУ, 1990. – С. 6–84, 95–102.
2. Блейк Э. Теория социальной идентичности в контексте организации / Э. Блейк, Ф. Маил // Организационная психология. – 2012. – Т. 2. – №1. – С. 4–27.
3. Гулевич О.А. Психология межгрупповых отношений / О.А. Гулевич. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2007. – 432 с.
4. Крысько В.Г. Социальная психология: Курс лекций / В.Г. Крысько. – [3-е изд.]. – М. : Омега-Л, 2006. – 352 с.
5. Микляева А.В., Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования : монография / А.В. Микляева, П.В. Румянцева. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2008. – 320 с.
6. Москаленко В.В. Социальная психология / В.В. Москаленко. – К. : Центр учебовой литературы, 2008. – 688 с.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Социальная психология : [пособник] / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
8. Социальная психология: Хрестоматия / [сост. Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая]. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 475 с.
9. Сушков И.Р. Психология взаимоотношений / И.Р. Сушков. – М. : Академический Проект, ИП РАН, 1999. – 448 с.
10. Ткалич М.Г. Проблема стереотипів гендерної взаємодії персоналу організацій в умовах системних змін / М.Г. Ткалич // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Т. XIV, част. 3. – К., 2012. – С. 347–354.
11. Dovidio, J.F. Bridging intragroup processes and intergroup relations: Needing the twain to meet / J.F. Dovidio // British Journal of Social Psychology. – 2013. – Vol. 52. – P. 1–24.
12. Falomir-Pichastor, J.M. Perceived in-group threat as a factor moderating the influence of in-group norms on discrimination against foreigners / J.M. Falomir-Pichastor, D. Munoz-Rojas, F. Invernizzi, G. Mugny // European Journal of Social Psychology. – 2004. – Vol. 34. – P. 135–153.
13. Hewstone, M. Intergroup Bias / M. Hewstone, M. Rubin, H. Willis // Annual Psychological Review. – 2002. – No 53. – P. 575–604
14. Hodson, G. Ingroup identification as a moderator of positive-negative asymmetry in social discrimination / G. Hodson, J.F. Dovidio, V.M. Esses // European Journal of Social Psychology. – 2003. – Vol. 33. – P. 215–233.
15. Jetten, J. Intergroup distinctiveness and differentiation: a meta-analytic integration / J. Jetten, R. Spears, T. Posunes // Journal of Personal and Social Psychology. – 2004. – Vol. 86. – P. 862–879.
16. Tajfel, H. Social identity and intergroup relations / H. Tajfel. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1982.
17. Turner, J. Social Categorization and Self-concept: A social cognitive theory of group behaviour / J. Turner // Advances in group processes. – London, 1985. – P. 77–121.

УДК 159.922.6

УМОВИ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МОЛОДІ

Л.Д. Король

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри міжнародної мовної комунікації
Національного університету «Острозька академія»*

Статтю присвячено аналізу умов та факторів формування міжнаціональної толерантності в молоді. Подано розмежування понять «формування» та «розвиток», а також «умова» й «фактор» у рамках сучасної психологічної парадигми. Запропоновано авторську інтерпретацію факторів та умов, що впливають на формування толерантної особистості у сфері міжнаціональної взаємодії, та представлено характеристику їх змістової сутності.

Ключові слова: умова, фактор, формування, розвиток, міжнаціональна толерантність, молодь, студентський вік.

Стаття посвящена аналізу умов і факторів формування міжнародної толерантності у молоді. Подано розграничення понять «формування» і «розвиток», а також «умови» і «фактор» в рамках сучасної психологічної парадигми. Предложена авторська інтерпретація факторів і умов, які впливають на формування толерантної особистості в сфері міжнародного взаємодіяння, і представлена характеристика їх смислової сутності.

Ключові слова: умови, фактор, формування, розвиток, міжнародна толерантність, молоді, студентський вік.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Мультикультуралізм сучасної світової спільноти визначає нові вектори її подальшого розвитку, що, з одного боку, передбачає інтенсифікацію міжнародних зв'язків та посилення міжкультурної взаємодії, а з іншого – збереження власної національної ідентичності представників різних країн. Саме тому в українській державі, що характеризується високим коефіцієнтом національно-культурної неоднорідності, вирішення питання налагодження міжнародної співпраці, розвитку позитивної етнічної ідентичності та формування установок міжнародної толерантності є пріоритетними завданнями розвитку демократичного суспільства.

У площині різноманітних наукових напрямків вивчення особливостей формування толерантності, зокрема визначення умов та факторів цього процесу, займалися Г.Л. Бардієр, А.А. Васильєва, Н.Г. Капустіна, С.М. Карпезіна, Д.М. Клоков, Ю.В. Кузнецова, Н.М. Лебедева, В.Л. Літвінова, Ф.М. Малхозова, Г.Г. Маслова, В.О. Паніна, Л.Г. Почобут, Л.С. Разіна, Г.У. Солдатова, О.М. Татарко, С.М. Толстікова, Р.А. Фахрутдінова, О.І. Шлягіна, та ін. У вітчизняних дисертаційних дослідженнях окремі аспекти зазначеної проблематики висвітлено у працях О.Г. Бабчук, О.В. Кихтюк, Ю.В. Попика, О.М. Присяжнюк, А.Г. Скок та ін. Водночас, варто зауважити, що аналіз наукової літератури свідчить про недостатнє вивчення умов та факторів формування міжнародної толерантності у молоді.

Мета статті полягає в розкритті особливостей формування міжнародної толерантності в молоді та визначенні умов і факторів цього процесу.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Розглядаючи питання формування міжнародної толерантності, важливим є, на нашу думку, уточнення понять «формування» та «розвиток» у психології задля уникнення взаємозаміни зазначених категорій. У психологічній парадигмі розвиток розуміється як процес незворотних, направлених та закономірних змін, що приводять до виникнення кількісних, якісних та структурних перетворень психіки та поведінки людини. Основними характеристиками розвитку є незворотність, направленість та закономірність [17, с. 21].

З точки зору О.Б. Столяренко, розвиток особистості відбувається у суспільстві та нерозривно пов'язаний із розвивальними впливами оточуючих. Соціальна обумовленість психічного розвитку людини умовами суспільства знаходить відображення у понятті «формування». У формуванні виокремлюють стихійний компонент (вплив некерованих, випадкових факторів) та цілеспрямований процес змін особистості або ж окремих якостей унаслідок дії організованих впливів [21].

Зупинимося детальніше на уточненні поняття «формування». З цього приводу вчений С.Д. Максименко зазначає, що «під формуванням в психології розуміється сукупність прийомів та способів цілеспрямованого соціального впливу на індивіда, з метою сприяти розвитку в нього системи певних соціальних цінностей, складу мислення, соціально значущих рис та якостей особистості» [14, 55].

У своєму дослідженні ми поділяємо думку В.П. Бездухова щодо інтерпретації поняття «формування», який тлумачить його «як оформлення досягнутого в певний період навчання та виховання на конкретному етапі підготовки студентів рівня особистісного розвитку, рівня знань, вмінь, досвіду дійсності та системи норм відносин до світу, до людей та самого себе, а не формування ..., яке надає чому-небудь завершеність, стійкість, зрілість» [3, 20].

Іншими словами, ми розумітиме поняття «формування» як психологічну категорію, що не встановилася, не набула завершеності та незворотності, водночас «розвиток» визначатимемо як досягнення певного завершеного рівня становлення особистості, який характеризується якісними та кількісними змінами, а також направленістю та закономірністю.

Аналізуючи формування міжнародної толерантності, зауважимо, що важливим у цьому контексті є також розгляд факторів та умов зазначеного процесу. У психології фактор детермінується як причина, рушійна сила певної психічної зміни чи явища. Зв'язок між дією фактора та його психічними наслідками характеризується функціональною залежністю, тоді як зв'язок між умовою та психічним явищем – ймовірною залежністю [16]. Умову ж розуміють як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища; до того ж це явище опосередковується активністю особистості, групою людей [11]. У контексті психічного розвитку особистості фактори є обов'язковими та незмінними чинниками розвитку психіки, загальні для всіх індивідів, а умови – специфічні особливості розвитку психіки конкретного індивіда, що мають варіативний та змінний характер.

Іншими словами, факторами виступають рушійні сили певного процесу, причини, що безпосередньо чи опосередковано впливають на зміну всього процесу чи певних його складових та показників. Умови ж

функціонують як зовнішні обставини об'єктивної реальності, в якій функціонує певний предмет чи протікає певний процес.

У площині соціальної та етнічної психології [2] визначають шість груп взаємозалежних факторів, що впливають на міжетнічні відносини, зокрема історичні, соціальні, культурні, політичні, психологічні (особистісні) та ситуативні. Історичні фактори передбачають хід історичний подій, що визначили відносини між народами, власне історичні події та особливості історико-соціального розвитку народів, що контактують між собою. Політичні фактори включають принципи та форми державного устрою, характер політичного устрою та тип державної національної політики. Соціально-структурні фактори, що впливають на міжетнічні відносини, об'єднують взаємозв'язок соціальної та етнічної стратифікації, вплив соціально-структурних змін та етнічний фактор у соціальній мобільності. Культурні фактори поділяються на дві групи: перша пов'язана з інформованістю, а друга – з традиційними нормами кожної культури (традиціоналізм). Щодо ситуативних факторів, то варто зазначити, що соціальні психологи та етносоціологи сприятливими вважають ситуації, коли етнічні групи мають спільні цілі, інтереси, залежать від співробітництва, взаємодіють за позитивної підтримки держави тощо.

Аналіз психологічних факторів, що визначають специфіку міжетнічних відносин, був запропонований російським вченим В.С. Агеєвим [1], що запропонував мотиваційні, ситуаційні, когнітивні та діяльнісні основи розуміння зазначеної групи факторів.

Сучасна дослідниця С.В. Гуцунаєва [5] визначає різноманітні психологічні стратегії міжетнічної взаємодії, зокрема: ступінь психологічної близькості/дистанції з етноконтактними групами, рівень етнокультурної обізнаності, етнічні уявлення взаємодіючих етносів, що відображаються у авто- та гетеростереотипах, частота міжетнічного спілкування, рівень агресивності особистості та колективізм чи індивідуалізм як традиція етносу.

Огляд соціально-психологічних праць [12; 13; 23], присвячених дослідженню етнічної толерантності, показав, що соціально-психологічними факторами її формування виступають етнічна ідентичність, міжгрупові установки чи стереотипи, етнічний статус, величина культурної, соціальної та психологічної дистанції, ступінь релігійності та довгота спільного проживання.

Аналіз наукової літератури [6; 7; 15; 20] дав можливість виокремити фактори, що детермінують рівень толерантності, зокрема: політична ситуація у суспільстві; загальна соціально-економічна ситуація; ситуація в конкретному суспільстві, членом якого є індивід, що визначає специфічний тип культури міжособистісних та соціальних відносин; освіта; засоби масової інформації; індивідні властивості.

В основу авторської концепції розуміння факторів формування міжнаціональної толерантності лягли наукові підходи вчених Ю.В. Арутюняна, Л.М. Дробіжевої, С.В. Гуцунаєва, Н.М. Лебедева, О.М. Татарко, Г.Г. Маслової щодо пояснення факторів впливу на становлення міжетнічних відносин та толерантності. Авторське розуміння процесу формування міжнаціональної толерантності полягає в тому, що існують внутрішні та зовнішні детермінанти цього процесу. Зовнішніми факторами вважатимемо:

- 1) *історичні* (історичні події, що визначають відносини між різноманітними національностями);
- 2) *політичні* (національна політика держави, що визначає ідеологію міжнаціональної толерантності в суспільстві у руслі ідей мультикультуралізму, культурного плюралізму; направлена на налагодження відносин та встановлення контактів з представниками інших народів; визначає зміст освітніх програм у площині формування толерантної молоді; спрямовує діяльність засобів масової інформації тощо);
- 3) *культурні* (традиції національної спільноти, особливості національного характеру, а також рівень етнокультурної обізнаності населення за допомогою освіти та засобів ЗМІ, які відіграють величезну роль у поширенні та пропагуванні ідей толерантності, а також формуванні міжнаціональних установок та стереотипів);
- 4) *соціально-психологічні* (позитивна етнічна ідентичність, етнонаціональні установки та стереотипи, етнонаціональний статус особистості, величина культурної та соціально-психологічної дистанції, а також частота спілкування з членами інших національних спільнот);
- 5) *ситуативні* (безпосередні контакти та взаємодія із членами інших національних спільнот, що визначатимуть характер міжнаціональних відносин та впливатимуть на формування міжнаціональних установок та стереотипів).

Внутрішніми детермінантами формування міжнаціональної толерантності ми вслід за О.І. Шлягіною [24] вважатимемо індивідні (вік, стать, темперамент) та індивідуально-типологічні характеристики особистості (психологічний вік, самооцінка, рівень самоактуалізації, сформованість реального та ідеального «Я», ієрархія потреб, тип міжособистісних стосунків, тип поведінки в конфліктній ситуації), що переломлюються крізь призму її діяльності та визначають специфіку взаємовідносин з «іншим» у площині міжнаціональної взаємодії.

Формування міжнаціональної толерантності – довготривалий та складний процес, що починається на етапі раннього віку та триває впродовж всього життя особистості під впливом низки різноманітних факторів, серед яких освітня сфера відіграє провідну роль та має бути спрямована на розкриття та вияв кращих людських якостей, засвоєння підрастаючим поколінням цінностей культур багатонаціонального суспільства, забезпечуючи зближення народів на основі поваги, прийняття, розуміння та визнання інших, відмінних від нас [9].

Іншими словами, саме освітнє середовище ВНЗ забезпечує сукупність успішних умов формування міжнаціональної толерантності молоді людини. У площині освіти створення особливих умов пов'язано з психологічними та педагогічними аспектами. Психологічний аспект передбачає вивчення внутрішніх характеристик досліджуваного феномена, моделювання явища у внутрішніх характеристиках особистості задля ціленаправленої дії на них. Педагогічний аспект поєднує психологічний зміст з факторами та механізмами, що забезпечують бажаний розвиток процесів, явищ, властивостей; він передбачає вияв та створення обставин, що забезпечать ефективність взаємодії [4]. Тому в контексті системи освіти зазвичай говорять про психолого-педагогічні умови, під якими розуміють конкретні способи психолого-педагогічної взаємодії, «взаємопов'язаних» в освітньо-виховному процесі, що направлені на формування суб'єктних властивостей особистості... враховуючи психологічні особливості, продуктивні та ефективні способи та прийоми діяльності в спеціально створених умовах [22].

Варто також зазначити, що створення сприятливих умов формування міжнаціональної толерантності в освітньому середовищі вишу передбачає врахування трьох його складових, а саме: навчальної, виховної та психологічної. Однією із ефективних умов формування толерантної студентської молоді є оновлення навчальних програм соціально-гуманітарного циклу, запровадження інноваційних курсів у руслі міжкультурної комунікації, психології толерантності, крос-культурної психології тощо. Саме шляхом ознайомлення студентів з національно-культурними особливостями інших національних спільнот, оволодіння іноземними мовами, розвитку вмінь та навичок міжнаціональної взаємодії тощо можливим видається руйнування негативних стереотипів, формування позитивного образу інших народів, підвищення рівня толерантності у сфері міжособистісної та міжгрупової взаємодії із представниками інших народів. Стрижнем сучасного освітнього середовища повинна стати ідея глобальності світового соціуму, мультикультурності національних спільнот, мирне існування яких передбачає діалог, співпрацю та взаєморозуміння. Зазначені тези повинні бути віддзеркалені у змісті навчальних програм сучасних ВНЗ.

Щодо виховної складової освітнього процесу, то її роль є надзвичайно актуальною у формуванні міжнаціональної толерантності шляхом організації позааудиторних заходів, присвячених різноманітним аспектам міжнаціональної взаємодії, а також сприяння участі студентів у різноманітних культурнообмінних програмах, що передбачають волонтерську діяльність молоді тощо.

Психологічний аспект формування міжнаціональної толерантності у освітньому середовищі навчального закладу реалізується за допомогою психологічної служби вишу, діяльність якої повинна включати вирішення певних завдань спрямованих на формування позитивного сприйняття членів інших національних спільнот, позитивних автостереотипів та гетеростереотипів у площині міжнаціональної взаємодії, підвищення рівня міжнаціональної толерантності, сприяння самоідентифікації особистості студентів як представників власного народу, усвідомлення власної національно-культурної самобутності та рівноцінності інонаціональних спільнот, особливостей їх життєдіяльності, світогляду, прийняття об'єктивної реальності, руйнування негативних упереджень та стереотипів тощо. Основними напрямками діяльності психологічної служби, на нашу думку, мають бути соціально-психологічна діагностика, соціально-психологічна профілактика (підтримка), соціально-психологічна корекція, соціально-психологічне консультування та соціально-психологічна інформованість.

На основі аналізу сучасних психолого-педагогічних праць [4; 9; 22] психолого-педагогічними умовами формування міжнаціональної толерантності у молоді визначено:

- 1) підвищення рівня інформованості студентів стосовно змістової сутності та основних характеристик міжнаціональної толерантності й інтолерантності, формах та наслідках їх прояву, а також формування знань та уявлень щодо національно-культурних особливостей представників інших народів;
- 2) використання лекційних, дискусійних та ігрових форм і тренінгів в навчально-виховній роботі, включаючи аудиторну та позааудиторну роботу зі студентами, з метою формування міжнаціональної толерантності;
- 3) формування міжнаціональної толерантності в особистісній сфері цінностей студентів та перетворення її в регулятивний принцип їх майбутньої професійної та непрофесійної діяльності
- 4) формування практично-дієвих стратегій та тактик, вмінь та навичок толерантної взаємодії у сфері міжнаціональних відносин;
- 5) формування етнонаціональних установок на міжнаціональну толерантність, що стимулюватимуть емоційно-вольову готовність студентів ВНЗ до рівноправної міжнаціональної взаємодії;
- 6) організація толерантного навчально-освітнього середовища, що забезпечує можливості студентській особистості самоідентифікуватися як представнику національної спільноти, а також створює сприятливі умови взаємодії студентської молоді з представниками інших національних спільнот на основі поваги, шанобливого та рівноцінного ставлення, конструктивної співпраці та діалогу;
- 7) спеціальна робота спрямована на розвиток толерантності студентської молоді у площині міжособистісної, соціальної, етнічної та міжнаціональної взаємодії.

У контексті запропонованої статті вартим видається нам конкретизація вікової групи молоді, формування міжнаціональної толерантності якої і стане ядром подальшого теоретичного та експериментального дослідження. Щодо інтерпретації самого поняття молоді, варто згадати дефініцію запропоновану дослідником І.С. Коном, який зазначав, що «це соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального статусу та обумовлених

ними соціально-психологічних властивостей. Молодь як певна фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, проте її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус та соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу та залежать від суспільного устрою, культури та властивих цьому суспільству закономірностей соціалізації» [10, 478].

Особлива роль у рамках молоді як соціальної групи відводиться студентській молоді як представниками майбутньої інтелігенції, від якої залежить розвиток найважливіших соціальних сфер: освіти, культури, управління, економіки, політики тощо. З точки зору Б. Рубіна та Ю. Колеснікова поняття «студентство» розуміється як мобільна соціальна група, метою існування якої є організована за визначеною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей в матеріальному та духовному виробництві [8]. На думку російських вчених Л.О. Савельєвої та С.Б. Дагбаєвої, студентство є певним «індикатором» у контексті змін, що відбуваються в суспільстві. Окрім того, студентам характерні такі особливості, як нестійкість, відсутність кінцевої сформованості, лабільність, вища, у порівнянні зі старшими віковими групами, реактивність у плані змін, що відбуваються у соціокультурному середовищі [19].

Щодо актуальності формування міжнаціональної толерантності у студентському віці, то варто зауважити, що з точки зору О.О. Пугачової цей віковий період розвитку особистості є найбільш чутливим періодом морального дозрівання, під час якого відбувається становлення самосвідомості та світогляду особистості студента, самооцінки та уявлення про себе, відзначається максимальна направленість на оточуючу дійсність, оскільки для цього вікового періоду властиві порівняно високий освітній рівень, активне залучення в культуру, відносна економічна самостійність, розвиток пізнавальної мотивації, підвищена потреба в комунікації, соціальна активність [18]. Водночас, студентський вік є найбільш чутливим періодом засвоєння соціально-значущих цінностей, самоідентифікації особистості як представника власної національної спільноти, прояву власної індивідуальності, усвідомлення своєї ролі у діяльності народу, розуміння його національно-культурної значущості. Саме тому цілеспрямоване формування міжнаціональної толерантності у студентській молоді є, на нашу думку, найефективнішим у порівнянні з іншими віковими групами молоді.

ВИСНОВКИ

Процес формування міжнаціональної толерантності детермінований сукупністю факторів та умов, вплив яких має вирішальне значення на становлення толерантної особистості молоді людини у сфері міжнаціональної взаємодії. Авторська концепція розуміння зазначеного процесу полягає у тому, що існують зовнішні та внутрішні фактори: до першої групи належать історичні, політичні, культурні, соціально-психологічні та ситуативні чинники, а до другої – індивідуальні та індивідуально-психологічні характеристики особистості. Умовами формування міжнаціональної толерантності вважатимемо сукупність психолого-педагогічних умов, що, в свою чергу, охоплюють навчальний, виховний та психологічний аспекти, реалізація яких відбувається у площині освітнього середовища вишу.

Перспективами подальших наукових розвідок є розробка експериментальних програм, спрямованих на формування міжнаціональної толерантності у студентській молоді, в рамках навчально-виховного процесу ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В.С. Агеев. – М. : ВЛАДОС, 1990. – 258 с.
2. Арутюнян Ю.В. Этносоциология : [учеб. пособие для вузов] / Ю.В. Арутюнян, Л.М. Дробижина, А.А. Сусоколов. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 271 с.
3. Бездухов В.П. Гуманистическая направленность учителя / В.П. Бездухов. – Самара-СПб. : Изд-во СамГПУ, 1997. – 172 с.
4. Ганин Е.А. Педагогические условия использования современных информационных и коммуникационных технологий для самообразования будущих учителей [Электронный ресурс] / Е.А. Ганин. – Режим доступа : <http://ito.edu.ru/2003/VII/VII-0-1673.html>
5. Гуцунаева С.В. Стратегии межэтнического взаимодействия осетин и русских, проживающих в Республике Северная Осетия-Алания : дисс. на соискание науч. степени канд. психол. наук : 19.00.05 / Гуцунаева Светлана Владимировна. – СПб., 2010. – 222 с.
6. Дзялошинский И.О. О некоторых причинах интолерантного поведения / И.О. Дзялошинский // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 31–47.
7. Дробижина Л. М. Об условиях формирования толерантных установок общественного сознания и поведения групп в российском социуме / Леокадия Дробижина // Век толерантности : научно-публицистический вестник. – Вып. 3–4. – [Электронный режим]. – Режим доступа : <http://www.tolerance.ru/VT-3-4-ob-usloviyah.php?PrPage=VT>.
8. Зинурова Р.И. Этническая социализация молодежи в условиях современного российского общества : дисс. ... д-ра социол. наук : 22.01.04 / Зинурова Раушания Ильшатовна. – М., 2005. – 382 с.
9. Кирьякова А.В. Аксиологический подход к формированию этнической толерантности студентов / А.В. Кирьякова, О.И. Юдина // Вестник ОГУ №12. – 2005. – С. 31–35.
10. Кон И.С. Молодежь / И.С. Кон // Большая Советская энциклопедия. – [3-е изд.]. – Том 16. – С. 478–479.
11. Конюхов Н.И. Словарь-справочник практического психолога / Н.И. Конюхов. – Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 1996. – 224 с.
12. Лебедева Н.М. Социальная психология этнических миграций / Н.М. Лебедева. – М. : ИЭА РАН, 1993. – 264 с.
13. Лебедева Н.М. Социально-психологические факторы этнической толерантности и стратегии межгруппового взаимодействия в поликультурных регионах России / Н.М. Лебедева, А.Н. Татарко // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 31–44.
14. Максименко С.Д. Психология в соціальної та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури : [навч. посіб. для вищої школи] / Максименко С.Д. – К. : Наук. думка, 1998. – 226 с.
15. Маслова Г.Г. Толерантность как социокультурный и педагогический феномен / Г.Г. Маслова // Вестник Псковского государственного университета. Серия : Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки. – 2007. – № 1. – С. 154–165.
16. Прикладные аспекты современной психологии : термины, законы, концепции, методы. – 1992 [Электронный ресурс] : справочное издание / [автор-составитель Н.И. Конюхов]. – Режим доступа : <http://www.vocabulary.ru/dictionary/979/>.

17. Психология человека от рождения до смерти / под общей ред. А.А. Реана. – СПб. : Еврознак, 2002. – 656 с.
18. Пугачева Е.А. Формирование толерантности студентов в поликультурной среде вуза : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е.А. Пугачева. – Нижний Новгород, 2008. – 45 с.
19. Савельева Л.А. К проблеме этнической социализации студентов в современных социокультурных условиях / Савельева Л.А., Дагбаева С.Б. // Материалы V Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/12/2948>.
20. Соколов В.М. Толерантность : состояние и тенденции / В.М. Соколов // СОЦИС. – 2003. – № 8. – С. 54–63.
21. Столяренко О.Б. Психологія особистості : [навч. посіб.] / О.Б. Столяренко – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
22. Федякова И.А. Психолого-педагогические условия формирования субъектных свойств личности младшего школьника / Федякова И.А. // Аспирант и соискатель. – 2007. – № 4. – С. 86–88.
23. Чернова О.В. Этническая толерантность старшеклассников: главные итоги эмпирического исследования / О.В. Чернова // Журнал прикладной психологии. – 2005. – № 2–3. – С. 82–99.
24. Шлягина Е.И. Этническая толерантность личности: опыт эмпирического исследования / Елена Шлягина // Век толерантности / [гл. ред. А.Г. Асмолов]. – М., 2001. – Вып. 3–4. – С. 124–131.

УДК 159.922.72:[37.091.12:159-051]

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЯК ВНУТРІШНЯ УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

А.В. Котлярова

*аспірант, викладач кафедри практичної психології та психосоматики
ІСПСК НПУ імені М.П. Драгоманова*

У статті аналізуються механізми інтелектуального розвитку як інтегрального когнітивного утворення, що впливає на розвиток професійної компетентності психолога та забезпечує успішне виконання професійної діяльності.

Ключові слова: інтелект, інтелектуальний розвиток, професійна компетентність психолога, психологічні завдання.

В статье анализируются механизмы интеллектуального развития как интегрального когнитивного образования, которое влияет на развитие профессиональной компетентности психолога и обеспечивает эффективное выполнение профессиональной деятельности.

Ключевые слова: интеллект, интеллектуальное развитие, профессиональная компетентность, психологические задачи.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якість будь-якого розвитку залежить від різних умов та факторів, а також від якості сформованих механізмів, що його забезпечують. Важливою умовою професійного розвитку майбутнього психолога виступає інтелектуальний розвиток як інтегральне утворення й показник психологічної готовності особистості до успішного засвоєння професійного знання з метою наступної реалізації в професійній діяльності. Звідси, інтелектуальний розвиток виступає фактором, що впливає на формування професійної компетентності майбутнього психолога як показника професійної майстерності та сприяє загальному розвитку особистості в цілому.

Інтелектуальний розвиток, зокрема, його зміст й призначення в життєдіяльності людини в поглядах різних учених й дослідників відображається неоднозначно: як показник розвитку психічного в людині (Б.Г. Ананьєв, Д. Векслер, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін М.Л. Смульсон, О.К. Тихомиров, Ж. П'яже, В. Штерн та ін.), зміст якого полягає у можливостях опанувати нові умови середовища; як загальна здібність людини (Б.Г. Ананьєв, А. Біне, Ф. Гальтон, В.М. Дружинін, Дж. Кетел, В.О. Моляко, Ч. Спірмен, Т. Симон, Р. Стернберг, Ж. П'яже та ін.), що поєднує в собі пізнавальні здібності, забезпечує процес пізнання та розвитку в цілому; як компонент, що регулює активність суб'єкта діяльності, зокрема, професійної (Г. Айзенк, О.М. Леонтьєв, Н.Ю. Волянюк, П.Я. Гальперін, В.М. Дружинін, Е.Ф. Зеєр, Г.В. Ложкін, В.О. Моляко, Н.І. Пов'якель, Н.С. Пряжніков, Є.Ю. Пряжнікова, О.К. Тихомиров, Н.В. Чепелева), як психічна активність (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.М. Дружинін, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, О.О. Реан, С.Л. Рубінштейн та ін.), процес, що забезпечує психічний розвиток особистості; як форма досвіду та механізми (П.Я. Гальперін, В.О. Моляко, М.Л. Смульсон, М.О. Холодна та ін.), що забезпечують його набуття та виступають основою розвитку різних форм компетентності. В той же час феномен інтелектуального розвитку як внутрішньої умови, що детермінує процес професійного розвитку фахівця, зокрема, психолога, забезпечує формування майстерності його професійних дій, дослідниками окремо не аналізувався.

Звідси інтелектуальний розвиток постає актуальним питанням нашого теоретичного дослідження з двох причин: з одного боку, він створює умови для формування професійної компетентності майбутнього психолога та водночас, сприяє подальшому загальному розвитку особистості в цілому. Таким чином, роль інтелектуального розвитку особистості набуває суттєвого значення, тим самим ставить перед нами питання, яким чином інтелектуальний розвиток впливає на процес професійного становлення особистості. Це питання посідає одне з центральних місць теоретичної частини нашого дослідження. **Мета статті** полягає у розкритті особливостей професійного розвитку та визначенні специфіки інтелектуального розвитку як його детермінанти.